

EU-ANNO Masterclasses 15-05-2014

- Masterclass 5 – Energie & Duurzaamheid
- Masterclass 6 – Groene Mobiliteit
- Masterclass 7 – Water

Samenvatting	3
Programma 15-05-2014	5
Opening	5
Plenaire aftrap	5
Masterclass 5 – Energie & duurzaamheid	6
<i>Koploperproject ‘Duurzaam ondernemen’</i>	7
<i>Voorbeeldproject Zonneboilers</i>	8
<i>De discussie</i>	9
Masterclass 6 – Groene mobiliteit	10
<i>Regionale fisys op Ferfier Noardeast Fryslân</i>	10
<i>De discussie</i>	15
Masterclass 7 – Water	16
<i>Voorbeeldproject Better Wetter</i>	16
<i>De discussie</i>	18
Plenaire terugkoppeling	19
Conclusies	20

Inhoud

European Union The European Regional Development Fund

**The Interreg IWB
North Sea Region
Programme**

*Investing in the future by working together
for a sustainable and competitive region*

Samenvatting

Opening & Plenaire aftrap (p. 5 - 6)

Wim Oosterhuis opent de bijeenkomst en heet iedereen welkom in De Tredder in Westergeest. Hij geeft het woord aan burgemeester Bearn Bilker van gemeente Kollumerland c.a. Bearn Bilker licht het doel van de serie masterclasses toe. Het gaat erom voort te bouwen op het succes van Vital Rural Area en op basis van de resultaten nieuwe projecten voor EU-programma's voor te bereiden. Vandaag staan drie masterclasses op het programma: Energie & duurzaamheid, Groene mobiliteit en Water.

Masterclass 5 - Energie & duurzaamheid (p. 6 - 10)

- In de masterclass zijn twee voorbeeldprojecten gepresenteerd: de koplopers en het lespakket zonneboilers
- Uit de discussie bleek dat ontzorgen en faciliteren van (vooral kleine) MKB'ers het belangrijkste zijn om hen te overtuigen van het nut van duurzaam ondernemen.
- Zoom daarbij in op bewustwording, maak de mogelijkheden inzichtelijk en laat de economische voordelen zien.
 - Voor agrarische ondernemers en andere ondernemers in de groene sector bestaan veel mogelijkheden: biovergisting, algenteelt, kringlooplandbouw in de breedte. Ondernemers hierbij actief betrekken.
 - Ook dorpsinitiatieven en –coöperaties bieden veel kansen. Je kunt duurzaamheid inzetten om de lokale economie te stimuleren en je dorp op de kaart te zetten.
 - Duurzaamheid heeft ook een 'people'-aspect. Mensen met een grotere afstand tot de arbeidsmarkt re-integreren in het arbeidsproces en hen tegelijk betrekken bij het onderwerp duurzaamheid >> twee slagen in één klap. Er is nog veel onbenut arbeidspotentieel.
 - Via kringlooplandbouw en domotica liggen er koppelingen met andere masterclass-thema's: landbouw en zorg

Masterclass 6 - Groene mobiliteit (p. 10 - 16)

- In de masterclass werd de vervoersvisie van Noordoost Fryslân gepresenteerd. De regio heeft belang bij een verbinding met de steden Leeuwarden, Drachten en Groningen.
- Vooral studenten maken gebruik van het OV. Door vergrijzing en krimp is het steeds moeilijker om trein en bus buiten de school-spitstijden vol te krijgen. Probeer daarom sterke lijnen te krijgen: met snelle en goede voorzieningen.
- Vertramming en verdubbeling zijn geen optie, wel hoogwaardig en schoon vervoer. Insteken op alternatieve brandstof (LNG en hybride); op lange termijn volledige elektrificatie (provincie en gemeenten gezamenlijk)
- Een andere vorm van mobiliteit bestaat ook uit een goede glasvezelverbinding: digitale zorg, digitaal onderwijs, digitale dorpen. Dit voorkomt verkeersbewegingen en houdt voorzieningen beter bereikbaar.
- Koppelkansen richting recreatie: maak structuren voor woon- werkverkeer ook toegankelijk voor recreanten.

Masterclass 7 - Water (p. 16 - 19)

- In de masterclass is als voorbeeld het programma Better Wetter gepresenteerd – een integraal programma voor innovaties in het waterbeheer met economische output en ecologische versterking.
- Uit de discussie bleek dat je geen tweedeling moet maken tussen landbouw en water. Zoek naar gezamenlijke doelstellingen en wederzijdse versterking. Daardoor ontstaan ook nieuwe kansen voor visserij.
- Er zijn al veel cross-sector contacten, maar het duurt vaak lang voordat daadwerkelijk verdienmodellen worden ontwikkeld.
- We lopen in Nederland voorop met integraal waterbeheer. Zoeken naar nieuwe gewassen en de economische potentie en werkgelegenheid die daaruit ontstaan zijn erg interessant. Zeker als je een verbinding kunt leggen naar biotechnologie, de omschakeling van chemische naar biologische grondstoffen. Maar je moet wel het economisch perspectief zichtbaar maken.
- Belangrijk is om ook aan de onderkant van de arbeidsmarkt werkgelegenheid te creëren. Hoe kunnen we mensen opleiden en trainen? Hoe krijgen we mensen uit een uitkeringssituatie? We moeten dus ook zoeken naar de maakindustrie zodat werkgelegenheid kan ontstaan voor deze doelgroep.
- Het programma biedt veel kansen voor EU-programma's, bijvoorbeeld INTERREG A en B, LIFE en Horizon 2020.
- Ook via het GLB kunnen kansen worden ontwikkeld, want ook daar zit een wateropgave in.

Conclusies (p. 20)

- Recreatie lijkt in alle masterclasses van vandaag themadoorsnijdend leek. Bij groene mobiliteit en water is de koppeling duidelijk aanwezig, bij energie en duurzaamheid iets minder.
- Daarnaast is het aspect arbeid weer duidelijk aan bod gekomen, vooral bij de masterclasses duurzaamheid en water.
- Bij alle initiatieven moeten we vooral ook kijken naar de mogelijkheden voor werkgelegenheid voor mensen die op een lager niveau werk zoeken. Je kunt dit bijvoorbeeld realiseren via de vraag naar design op basis van oude technieken en ambachten. Heel interessant wordt het als je deze oude technieken zou kunnen combineren met innovaties, bijvoorbeeld op gebied van agrifood, water cradle to cradle of biobased energy.

Programma 15-05-2014

Wim Oosterhuis, beleidsmedewerker Dantumadiel / Vital Rural Area	Plenaire opening
Bearn Bilker, burgemeester Kollumerland c.a	Gemeenschappelijke aftrap
Roelof Bos wethouder Dantumadiel	Masterclass 5 – Energie & Duurzaamheid
Jan Sijsma, beleidsmedewerker EZ Tytsjerksteradiel	Masterclass 6 – Groene Mobiliteit
Trea Tamminga, programmacoördinator Netwerk Noordoost	Masterclass 7 – Water
Pieter van der Werff, Nordwin College, directeur Cursus & Contract	Gemeenschappelijke terugkoppeling
	Afsluiting en

Drie parallelle masterclasses

Opening

Wim Oosterhuis opent de bijeenkomst en heet iedereen welkom in De Tredder in Westergeest. Hij geeft het woord aan burgemeester Bearn Bilker van gemeente Kollumerland c.a.

Plenaire aftrap

Bearn Bilker licht het doel van de serie masterclasses toe. Het gaat erom voort te bouwen op het succes van Vital Rural Area en op basis van de resultaten nieuwe projecten voor EU-programma's voor te bereiden. In de afgelopen jaren is in de regio veel tot stand gebracht, waaronder ANNO zelf, een netwerk van zes gemeenten die een gezamenlijke visie hebben opgesteld, gebaseerd op een sociaal economisch masterplan. Typerende kenmerken voor de werkwijze van Noordoost Fryslân is de bundeling van krachten, die tot uitdrukking komt in bijvoorbeeld de Kenniswerkplaats, de Gouden Driehoek en ONOF.

Vervolgens geeft Bilker een korte terugblik op Vital Rural Area. Hoofddoel was de versterking van plattelandsgebieden, via een onderverdeling in drie werkpakketen:

1. Versterking van het bedrijfsleven
2. Regiobranding
3. Innovaties in de dienstverlening

Binnen elk onderwerp werd onderzocht wat de uitdaging zijn, welke oplossing denkbaar zijn, waar de obstakels liggen en welke gereedschappen ontwikkeld kunnen worden.

De deelnemers aan de huidige masterclasses zijn uitgenodigd omdat zij betrokken zijn bij ontwikkelingen in de regio en de thema's die vandaag centraal staan. Zij kunnen een bijdrage leveren om samen een slag te maken, zowel voor de toekomst binnen de regio Noordoost Fryslân als ook voor de positie van de regio binnen Europa. Het is niet eenvoudig om specifieke programma's en projecten voor de regio op te zetten. Maar er is al veel bereikt waar we trots op kunnen zijn. Laten we ons daarop concentreren om erop voort te bouwen. Dat is zinvoller dan helemaal bij nul te beginnen.

Vandaag staan drie masterclasses op het programma:

1. Masterclass 5: Energie & duurzaamheid,
2. Masterclass 6: Groene mobiliteit
3. Masterclass 7: Water

In elke masterclass zijn een of meer themapresentaties gepland. Daarnaast wordt in de masterclasses een antwoord gezocht op de volgende vragen:

- Welke opgaven heeft de regio m.b.t. het thema)
- Welke projecten zijn in ontwikkeling?
- Welke nieuwe ideeën zijn er?
- Mis je nog projecten of thema's
- Samenwerking: Zijn er al mensen met deze thema's bezig? Of willen er mensen mee bezig?
- Missen we hier ook potentiële partners aan tafel? Nationaal / internationaal?
- Zijn er al financiën voor? Link naar Europa

Tussen de drie masterclasses van vandaag bestaat een thematisch verband. Aan het einde vindt een plenaire terugkoppeling plaats, zodat alle deelnemers kennis kunnen nemen van elkaars resultaten.

Masterclass 5 – Energie & duurzaamheid

Voorzitter Roelof Bos, wethouder van de gemeente Dantumadiel, opent de masterclass. Hij verwijst terug naar de resultaten van de kick-off. In de duurzaamheidsvisie van de regio Noordoost Fryslân wordt een groot aantal projecten voor de lange en korte termijn benoemd die bij kunnen dragen aan een verduurzaming van de regio. De vraag is of dit ook de projecten zijn waar ondernemers, als belangrijke speler op dit onderwerp, hun expertise in kwijt kunnen en willen. Welke initiatieven zouden gekoppeld moeten en kunnen worden?

In de masterclass zal als eerste een van de projecten uit de duurzaamheidsvisie worden gepresenteerd, dat intussen met ondernemers is opgestart. Dit kan als vertrekpunt dienen voor het over en weer uitbouwen van kennis en kunde ter versterking van de regio.

Roelof Bos geeft het woord aan Iona Boekhorst, accountmanager bedrijven bij de gemeente Achtkarspelen en projecttrekker voor het Koplopersproject, en Eelke Rijpstra, masterstudent Milieukunde bij Hogeschool Van Haal Larenstein, die in zijn afstudeeronderzoek bij de Kenniswerkplaats Noordoost Fryslân de vraag stelt waarom kleine bedrijven vaak problemen ondervinden met MVO.

Koploperproject ‘Duurzaam ondernemen’

Iona licht het koploperproject ‘Duurzaam ondernemen’ toe. Het uitgangspunt was dat een belangrijke stap in de verdere ontwikkeling van duurzaam ondernemen in Noordoost Fryslân bestaat uit het actief ondersteunen van ondernemingen in het benoemen en uitwerken van ambities. Het project had de volgende doelstellingen:

- Bewustwording creëren
- Concreet aan de slag
- Ervaringen uitwisselen
- Samenwerking onderling / gemeente bevorderen
- Verbinding leggen met andere koplopers buiten de gemeente/regio

Het project

Op https://www.youtube.com/watch?v=T_zlVm3SbCk is een korte introductie te zien over het idee achter Koploperproject Duurzaam Ondernemen 2012. Omdat er veel meer MKB'ers zijn dan grote bedrijven bereik je veel meer door kleine bedrijven te ondersteunen bij duurzaam ondernemen. Maar hoe pak je dit het beste aan? Het MKB vraagt om een praktische aanpak en snelle resultaten. Dat kan via het koploper met zes stappen:

1. Vind gemeenten die geïnteresseerd zijn in duurzaamheid
2. Vraag die gemeenten om instellingen en bedrijven te vinden die duurzamer willen werken
3. Organiseer een informatiebijeenkomst over het koploperproject. De deelnemers worden de ‘koplopers’. Om de ervaringen ook aan de toekomstige professionals door te geven worden ook studenten aan de koplopers gekoppeld.
4. Voer duurzaamheidsscans uit bij elke koploper om erachter te komen hoeveel energie en geld zij kunnen besparen en welke andere voordelen duurzaam werken met zich meebrengt.

Instrumenten:

- De milieubarometer: maakt de milieuprestatie, CO₂ footprint en bijbehorende kosten zichtbaar. Gegevens over energie, water, afval, emissies, transport en papierverbruik.
 - DuOn-scan: Compleet Duurzaamheidsprofiel op alle relevante onderwerpen aan de hand van grafieken.
5. Organiseer vier keer per jaar een ontmoeting tussen de koplopers om ervaringen, kennis en ideeën uit te wisselen. Zij vergroten daardoor hun netwerk en kunnen zaken met elkaar doen.
 6. Na afloop van het koploperjaar delen de koplopers hun ervaringen en inzichten met andere bedrijven

De resultaten

Het project begon in 2010 in één gemeente. In drie jaar tijd is het aantal gegroeid naar 90 bedrijven en instellingen.

Op <https://www.youtube.com/watch?v=Gzn4aC5fcdA> lichten vijf ondernemers hun ervaringen met het koploperproject toe.

- Ruurd Jellema, general manager bij Oenama Taxi en Groepsvervoer – over het gebruik van kastjes voor besparing van brandstofverbruik. Deze kastjes reguleren het aantal toeren die het voertuig mag draaien en stelt vervolgens het meest efficiënte gebruik in. Over het hele wagenpark levert dit een brandstofbesparing van 7% op – een nettoresultaat van ca. € 90.000.
- Bert de Jonge, eigenaar van Recreatiecentrum Sneek – over een CO₂-neutraal bedrijfspand, elektrische slopen en duurzaam denken. Door de deelname aan het koploperproject heeft het recreatiecentrum de duurzaamheidsprijs A7 Duurzaam Ondernemen gewonnen.
- Hanneke Bouman, managementassistente bij Snijtech – over de lichtscan en het betrekken van medewerkers bij duurzaam ondernemen. Duurzaam ondernemen komt niet alleen van de bedrijfsleiding. Het is een zaak van alle medewerkers. Uit de lichtscan bleek dat overschakeling naar LED-verlichting een besparing oplevert van € 20.000 per jaar.
- Douwe Hut, directeur van installatiebedrijf Hoekstra – over een zuiniger wagenpark en de uitbreiding van het klantennetwerk. Door minder ballast in de auto's te vervoeren bespaart het bedrijf € 5.000 aan brandstof. Bovendien heeft het koploperproject nieuwe klaten opgeleverd, zowel via de mede-koplopers als vanaf buiten.
- Foppe Land, hoofd inkoop bij VDM Woningen – over leerlingen uit het speciaal onderwijs in het bedrijf en imagowinst. De leerlingen voeren aanvullende werkzaamheden uit zonder dat het ten koste gaat van het personeelsbestand. Daardoor boekt het bedrijf imagowinst. Het blijkt dat het succes van een onderneming mede wordt bepaald door de manier waarop een bedrijf omgaat met mens en omgeving.

Het vervolg

In het najaar starten 250 nieuwe bedrijven en organisaties in nieuwe koploperprojecten. De koploperactiviteiten worden daardoor opgeschaald naar regionaal niveau en een brede doelgroep van bedrijven (de mainstream) kan worden geactiveerd. Daarbij wordt nadrukkelijk gebruik gemaakt van de opgedane ervaring in de lopende en afgeronde koploperprojecten.

'Maak geld met energie'

Er volgt een korte toelichting bij 'Maak geld met energie', een van de projecten uit de duurzaamheidsvisie, een ambitieproject van ANNO, dat op deze wijze al een vervolg krijgt, ook weer direct met ondernemers.'

1. Snel oplopende prijzen van fossiele energie;
2. Verbeterde technieken en hogere opbrengsten nieuwe installaties;
3. Grote fiscale voordelen (vaak onbekend terrein voor ondernemers).

Na de campagne heeft ondernemend Noordoost Fryslân een positief beeld van investeringen in duurzame energie.

Voorbeeldproject Zonneboilers

Lieuwe Feenstra, opleidingsadviseur Techniek bij ROC Friese Poort Bedrijfsopleidingen, geeft een inleiding over zonneboilers.

De start

ROC Friese Poort (FP) is deelnemer aan Vital Rural Areas. ROC voerde in dat verband in 2008 een behoeftepeiling uit onder installateurs in de regio Noordoost Fryslân. Zij deden dit samen met een van de partners in Duitsland regio Schleswig-Holstein. Uit de enquêtes bleken concrete vragen naar lesmateriaal over zonneboilers en warmtepompen.

De vervolgstappen

- Oriëntatie: welk lesmateriaal is al aanwezig
- Aanschaf basismateriaal zonneboilers Kenteq
- Inzet NHL-student (MultiMediaDesign)
- Interne try-out met studenten FP
- Introductie digitaal lesmateriaal installateurs NO-Fryslân (10 mrt 2011)
- Evaluatie try-outs: toeven van een extra lesmodule installatie- en beheer en van praktijkcases

Cursus Zonneboilers

- Binnen VRA is de zonneboilerkursus digitaal gemaakt. Deze is te vinden op www.educationer.eu
- Ook is deze cursus via de website van ROC Friese Poort Bedrijfsopleidingen te benaderen: www.friesepoort.com
- De cursus is gratis.

De resultaten

- 19.000 bezoekers op de website educationer.eu
- Steeds meer fabrikanten die participeren op website educationer voor (internationale) productuitwisseling
- Disseminatie: lezingen Centrum Duurzaam, presentaties diverse scholen, vergaderingen Uneto-VNI

Wens voor de toekomst

- Groeien naar internationale uitwisseling van innovaties op duurzame energie-technieken
- Verder uitbouw van het huidige netwerk

De discussie

Uit de discussie komen als belangrijkste aandachtspunten naar voren:

- Kleine MKB'ers werken hard en zijn erg druk. Ze kunnen zich niet helemaal vanaf nul in duurzaamheid verdiepen en moeten daarom gefaciliteerd worden.
- Aandachtspunten daarbij zijn: bewustwording, de mogelijkheden inzichtelijk maken en de economische voordelen laten zien.
- Het komt neer op begeleiden en ontzorgen op het gebied van duurzaamheid en

energie.

- Bewustwording en ambitieniveau: MKB-ers zijn belangrijke aandachtspunten. Het is voor individuele ondernemers moeilijk te realiseren, maar gezamenlijk kan hier actie op gezet worden. Kleine ondernemingen aan elkaar koppelen helpt dus enorm.
- Daarbij ook denken in ketens
- Link naar onderwijs en koppelen van studenten is belangrijk
- Voor agrarische ondernemers en andere ondernemers in de groene sector bestaan veel mogelijkheden: biovergisting, algenteelt, kringlooplandbouw in de breedte. Ondernemers hierbij actief betrekken.
- Ook dorpsinitiatieven en –coöperaties bieden veel kansen. Ook zij hebben veel behoefte aan ondersteuning, kennis en begeleiding.
- Duurzaamheid heeft ook een ‘people’-aspect. Mensen met een grotere afstand tot de arbeidsmarkt re-integreren in het arbeidsproces en hen tegelijk betrekken bij het onderwerp duurzaamheid >> twee slagen in één klap. Er is nog veel onbenut arbeidspotentieel.
- Duurzaamheid hangt samen met leefbaarheid. Je kunt duurzaamheid inzetten om de lokale economie te stimuleren en je dorp op de kaart te zetten. Daarbij hoeft niet elk initiatief in elk dorp aan te slaan, maar leer wel van elkaars ervaringen.
- Via kringlooplandbouw en domotica liggen er koppelingen met andere masterclass-thema’s: landbouw en zorg
- Belangrijk advies: maak gebruik van succesverhalen van de MKB’ers.
- Jeugd betrekken: onderwijs wordt wel genoemd, maar denk ook aan het betrekken en bewust maken van basisschoolkinderen.

Masterclass 6 – Groene mobiliteit

Voorzitter Jan Sijtsma, beleidsmedewerker economische zaken bij de gemeente Tytsjerksteradiel, opent de masterclass. Hij refereert aan het 100.000-voertuigen-plan en het plan van de provincie Fryslân om een bepaald aantal overtuigen duurzaam te laten rijden. Het gold destijds als erg ambitieus, maar inmiddels zie je overal gebruik en uitwerking van alternatieve brandstof, ook in het OV. Denk bijvoorbeeld aan de bussen op groen gas op Ameland en Schiermonnikoog. Nieuwe vormen van vervoer, logistiek en infrastructuur werden ook in de kick-off al genoemd als voorwaarde voor toekomstbestendige leefbaarheid (tegen de achtergrond van demografische ontwikkelingen). Ook het digitale dorps huis, glasvezel, de spreiding van voorzieningen, transferium voor agriproducten werden genoemd als belangrijke onderwerpen. Het gaat om bereikbaarheid en mobiliteit, zowel van mensen als van goederen.

Jan Sijtsma geeft vervolgens het woord aan Sjoerd Hoekstra voor een themapresentatie.

Regionale fisy op Fierfer Noardeast Fryslân

Sjoerd Hoekstra geeft namens ANNO een nadere toelichting op de regionale vervoersvisie (spoor, bus en doelgroepen- & maatwerkvervoer) van Noordoost Fryslân. Deze visie vormt de basis voor twee regionale ambitieprojecten:

- A3. Visieontwikkeling gebruik spoorweg (incl. stationslocaties)
- A8. Nieuwe OV-arrangementen Noordoost

De centrale vraag is hoe de regio leefbaar blijft door bereikbaarheid. In de visie zijn de volgende uitgangspunten geformuleerd:

1. Integraal opgezet en samenhangend vervoeraanbod

2. Lijndienstvervoer gericht op grote stromen en vraagvolgend
3. Een lijnstructuur met visgraatmodel en knooppunten
4. Drie Hoofdassen:
 - Spoorlijn Groningen – Leeuwarden
 - Dokkum-Drachten via De Centrale As
 - Noord-Zuid verbinding via Kollum, Buitenpost en Surhuisterveen
5. Ontsluitend vervoer en witte vlekken in samenhang met het doelgroepenvervoer
6. Innovatief regionaal / lokaal maatwerk
7. Systeemintegratie van OV en doelgroepenvervoer

Het spoor

Hoe kan het spoor zich het beste ontwikkelen? Je kunt hierbij denken aan

- Vertramming: een hoge frequentie van 6 x per uur en exploitatie met 'licht' materieel
 - Effecten zijn: een hoge frequentie voor de reizigers, de rijtijd tussen Leeuwarden en Groningen neemt toe evenals de exploitatiekosten
 - Conclusie: per saldo niet meer reizigers, wel hoge kosten
 - Aanbeveling: niet verder inzetten op vertramming.
- Verdubbeling:
 - Effecten: snellere en robuustere uitvoering van de dienstregeling, maar wel tegen hoge investeringskosten
 - Conclusie: Kosten wegen niet op tegen de baten, investeringskosten (o.a. bruggen en viaducten) voor verdubbeling zijn te hoog
 - Aanbeveling: geen verdubbeling
- Verduurzamen:
 - Effecten: Elektrificatie is bewezen en toekomstvast, heeft ook voordelen op de robuustheid en snelheid van de dienstregeling en voor de middellange termijn zijn alternatieve brandstoffen interessant
 - Conclusie: voor korte en middellange termijn via alternatieve brandstoffen, voor de lange termijn via elektrificatie
 - Aanbevelingen: Bij concessieverlening insteken op alternatieve brandstof (LNG en hybride); op lange termijn volledige elektrificatie (provincie en gemeenten gezamenlijk)

Er wordt dus niet ingezet op vertramming en verdubbeling, maar op hybride treinen (geluid is ook aangenamer).

Het OV-netwerk

- Het gebruik van het regionale OV:
 - vooral (tot 70%) door studenten en scholieren gebruikt.
 - aanzienlijk minder door woon-werk forensen
 - nauwelijks gebruikt door ouderen

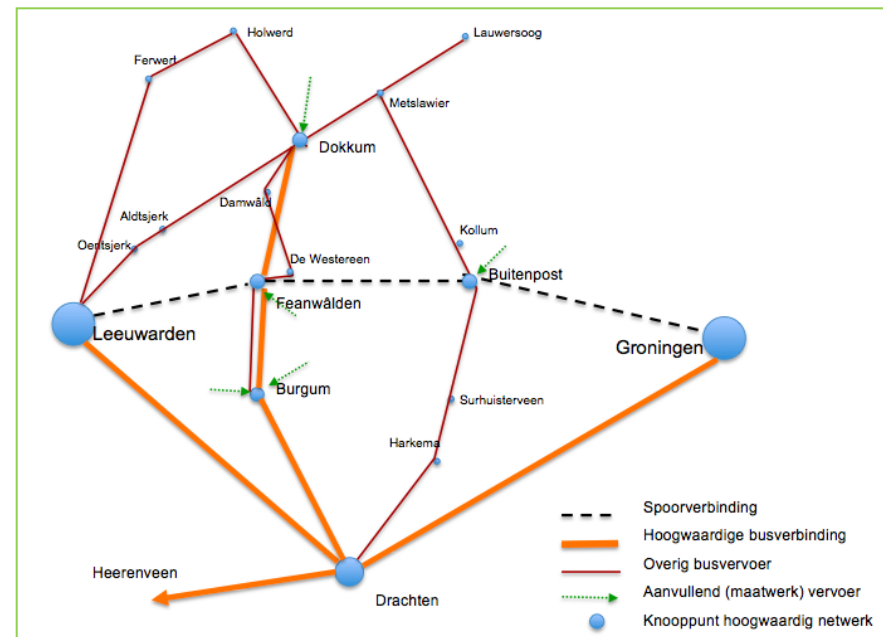
- ook nauwelijks (kriskras) recreatieve verplaatsingen via het OV
- de belangrijkste bestemmingen vanuit Noordoost Fryslân zijn Leeuwarden, Drachten en Groningen
- Sterke lijnen van trein en bus worden veel gevraagd, kleine ontsluitende lijnen minder
- Het spoorlijn en potentiële as-verbindingen zijn levensaders voor OV-bereikbaarheid
- De gemiddelde reiziger is jong en (wordt) goed opgeleid.
- Daardoor worden ook andere communicatiemiddelen gebruikt. Via Ipad en mobiele telefoon hebben deze reizigers andere mogelijkheden zich te informeren.
- Optimalisatie van het huidige netwerk
 - Van spaghetti naar rechte lijnen
 - Gestrekte lijnen: efficiënt en effectief vervoer
 - Trein als drager van hoogwaardig OV
 - Noord-Zuid verbinding : inzetten op hoogwaardige bus van spoorkwaliteit
 - Overall zorgen voor WIFI
 - Goede overstapvoorzieningen / tophaltes
 - Vraagvolgend

De visie op het toekomstige netwerk

- Integraal benaderen
- Gericht op grote stromen, gestrekte lijnen, vraagvolgend
- Visgraat en knooppunten
- Ontsluitend vervoer samen met doelgroepenvervoer ontwikkelen
- Kanteling: innovatieve oplossingen
- Regie over al het vervoer: afstemming, doeltreffend en doelmatig
- Voor de gebieden die in de afbeelding hiernaast niet ontsloten worden moeten flexibelere vormen van vervoer gevonden worden.

Stations en haltevoorzieningen

- Visie: Hiërarchie van voorzieningen
 - Knooppunten / HOV
 - Haltes langs HOV
 - Haltes langs overige lijnen
- Knooppunten vormen fysieke scharnierpunten tussen het lijnennet en het aanvullende vervoer

- Herkenbare uitstraling
- Wachtruimte, kiosk, informatie en toegankelijkheid
- Aanbevelingen
 - Haltevoorzieningen verder ontwikkelen
 - Aansluiten bij provinciaal onderzoek
 - In ANNO-verband gezamenlijk met provincie

Bundeling van Wmo-vervoer en regulier OV

Een duurzaam vervoeraanbod vraagt om

1. Gekanteld denken en werken:

- Eigen verantwoordelijkheid bij de burger
- Aanpassen van de verwachtingen bij burgers
- Kleinere rol van de overheid

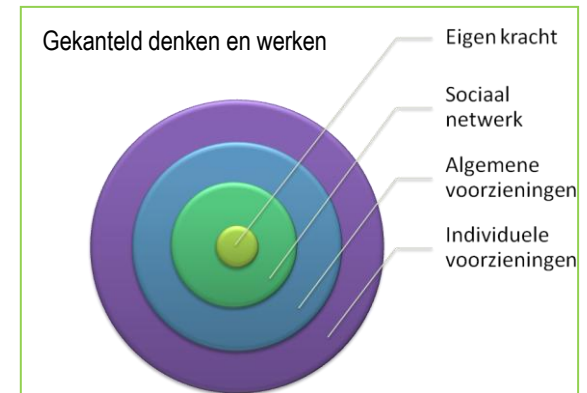
Advies:

- Locatiebeleid en organisatie zorgfunctie optimaliseren
- Het inzetten van zachte en stimulerende maatregelen om het gebruik van het openbaar vervoer en vrijwilligersvervoer te laten toenemen:
 - Goed functionerend en toegankelijk OV in dialoog met de provincie
 - Stimuleren vrijwilligersvervoer door gemeenten
- De toestroom in het doelgroepenvervoer verminderen
 - Aanpassen indicatiestelling
 - Regie op gebruik van passende vervoervorm

Succesvol kantelen brengt de grootste efficiency-winst

2. Een efficiëntere uitvoering

- Situatie nu: een suboptimale uitvoering door versnippering contracten
- Het doel = efficiëntere uitvoering doelgroepenvervoer en onderkant OV
- Onderscheid tussen:
 - Vraagafhankelijk vervoer: ad hoc en planning
 - Vaste vervoervormen: vaste vervoerpatronen
- Hoe kunnen we dat realiseren?
 - Voertuigen optimaal benutten
 - Contracten samenvoegen
 - Meer samenwerking tussen gemeenten

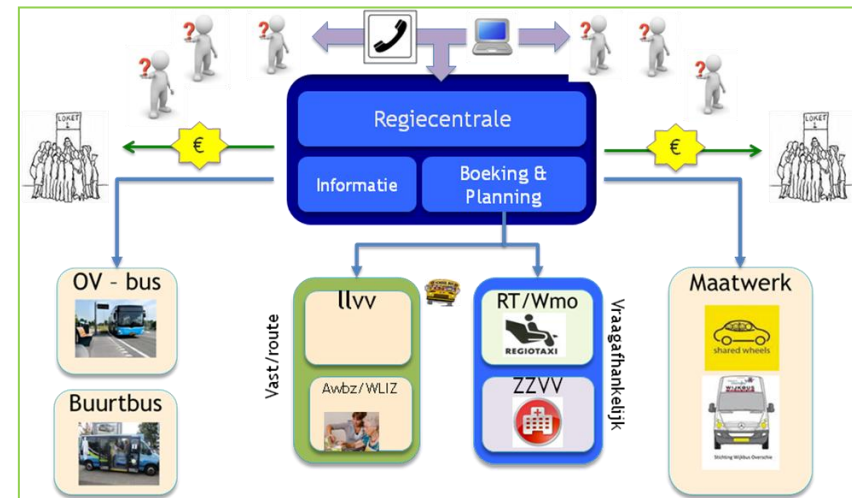
- Op regionale schaal?

Advies:

- Vaste vervoervormen combineren
 - Samenwerking binnen AWBZ-vervoer
 - Bundeling LLV, AWBZ, Wsw-vervoer
- Vraagafhankelijk vervoer optimaliseren
 - Combinatie Wmo en IOV
 - Vraag afstemmen op aanbod
- Combinatie voertuigcapaciteit

3. Een regionale regievoering

- Optimale efficiency vraagt bundeling regie en planning op één plek
- Daarnaast is er behoefte aan:
 - Tactische regie
 - Ontwikkeling van nieuw vervoeraanbod
 - Succesvol kantelen
 - Flexibiliteit
- Wat zijn de voordelen van een regiecentrale?
 - Tot stand brengen van een integraal vervoeraanbod.
 - Vergroten efficiency en daarmee het realiseren van besparingen.
 - Flexibel inspelen op veranderende vervoervragen en instroom van verschillende vormen van vervoer.
 - Creëren van mogelijkheden voor de kanteling in het vervoer,
 - Het inspelen op de nieuwe aanbestedingswet.
- Implicaties van een regiecentrale
 - Voor de reizigers en cliënten: één telefoonnummer voor informatie en boeken; maatwerk voor het beste vervoeraanbod
 - Voor de opdrachtgevers: partner in vervoer; sturing en grip op kosten; gebruik maken van de meest efficiënte vervoervorm; integreren professioneel en vrijwilligersvervoer
- Hoe kunnen we dit realiseren?
 - Door contracten te stapelen
 - Door een scheiding tussen regie en uitvoering aan te brengen
- Wat zijn de taken van de regiecentrale?

- Verstrekken van informatie aan reizigers;
- Ritaanname van reserveringen;
- Plannen van vervoer;
- Contracteren van vervoerders;
- Substitutie realiseren naar regulier openbaar vervoer;
- Opnemen van aanbod vrijwilligersvervoer en/of deelauto's
- Een paar belangrijke aandachtspunten:
 - Financiële opbrengsten zijn vooraf niet goed in te schatten
 - Nieuw concept vraagt tijd en aandacht
 - Regionale samenwerking heeft meerwaarde
 - Inkoop / opbouw regiecentrale is nog onontgonnen terrein
- Een voorbeeld uit Zeeland:
 - Soorten vervoer: WMO-vervoer / vervoer op Maat; OV-vervoer in de avonduren; vervoer dagbesteding; treintaxi
 - Ca. 1.300 ritten per dag
 - Begroting: € 612.000
 - Taken: ritaanname + planning en aansturing van voertuigen; facturatie; informatievoorziening en klachtbehandeling

Conclusies en aanbevelingen voor het doelgroepenvervoer

- Ritten voor doelgroepenvervoer combineren
- Regie is noodzakelijk voor efficiënt doelgroepenvervoer
- Daarom invoeren van een regiecentrale t.b.v. ontsluitend vervoer en doelgroepenvervoer

De discussie

- In de discussie komt de vraag aan de orde of de inwoners bij de ontwikkeling betrokken waren. Of is dit topdown bedacht? De visie is bedoeld om de kaders te stellen. Vervolgens moet dit samen met burgers worden bijgeschaafd. Je zou hiervoor een koppeling kunnen maken met organisaties in de dorpen.
- Ook de fiets speelt een rol in groene mobiliteit. Met de elektrische fiets kun je ook op leeftijd langer blijven fietsen en vergroot je je actieradius. Met goede en veilige fietsverbindingen kun je bijdragen aan duurzame mobiliteit.
- Daarnaast speelt groene mobiliteit op het water een rol. Als je dit faciliteert draag je bij aan duurzaamheid en versterk je het toerisme.
- Voor automobiliteit zie je los van milieuvriendelijkheid en brandstofbesparing een trend die

steeds meer voet vat. Het gaat steeds minder om bezit en steeds meer om gebruik. Vooral bij jonge mensen zie je dat zij eigenlijk alleen bij tijd en wijle over een auto willen beschikken.

- Door het uitbouwen van digitaal onderwijs verminder je de mobiliteitsbehoefte.
- Anderzijds wordt de mobiliteitsbehoefte weer groter door de concentratie van voorzieningen, ook in de zorg.

Masterclass 7 – Water

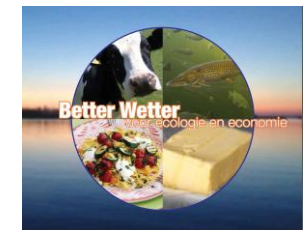
Voorzitter Trea Tamminga, programmacoördinator Netwerk Noordoost, opent de masterclass. Water bleek tijdens de kick-off een van de belangrijke speerpunten voor de ontwikkeling van Noordoost Fryslân. Het dient als verbindende factor en als drager van functies en diensten in de regio. Het is een basis om kansen in de regio en de EU te benutten. Dit heeft betrekking op zowel gebruik als beleving. Er zijn al heel veel projecten op dit gebied. Bijvoorbeeld: Better Wetter (in ontwikkeling), Sud Ie, zoetwatervisserij. De centrale vraag bij deze masterclass zal zijn hoe we een integrale verbinding tot stand kunnen brengen of behouden tussen de diverse waterfuncties en tussen de groepen die zich met het thema water bezig houden. Een ander doel is om te spreken over de ontwikkeling van kennis over de ‘natte’ economie en waardecreatie uit water. Trea geeft vervolgens het woord aan Eddy Wymenga.

Voorbeeldproject Better Wetter

Eddy Wymenga, samen met Wibe Altenburg directeur van ecologisch onderzoeksbureau Altenburg & Wymenga (A&W), stelt het project Better Wetter voor.

- 1. Uitgangspunt: het huidige waterbeheer heeft zijn grenzen bereikt vanwege**
 - maaiveldvaling veenweidegebied
 - verlies aan bergingscapaciteit Friese boezem
 - droogteproblemen in voorjaar en zomer
 - verlies van ecologische waarden
 - klimaatverandering
- 2. De volgende knelpunten zijn waar te nemen in ons watersysteem**
 - natuurlijke bergingscapaciteit thans zeer beperkt
 - oeverafslag noopt tot kostbare oeverbescherming
 - verdwijnen van waterriet en oeverrietlanden
 - daardoor gebrekkige paai- en opgroei gebied voor vis
 - waterkwaliteit toont verbetering maar meer nodig
- 3. Dat betekent dat het waterbeheer in Fryslân fundamenteel zal moeten veranderen.**
 - Sommige van de laagste gebieden kunnen op termijn wellicht niet dezelfde functie houden
 - Maar je wilt wel de voedselproductie in stand houden.

4. Daarom zoekt Better Wetter naar innovatieve vormen van land- en watergebruik

- niet overal de omgeving aanpassen aan ons landgebruik, maar juist andersom: in die natte gebieden de manier van werken aanpassen aan de omgeving
- nieuwe economische dragers vinden waarbij tegelijk de ecologische kwaliteit op peil gebracht en gehouden kan worden.
- Waterberging beter benutten zodat je er (meer) economisch rendement uithaalt
- Praktijkgericht via drie voorbeeldprojecten: Lisdodde, zoetwatervisserij, kaderrichtlijn water/NFW/Waterschap
- Praktijkcentrum in Bûtefjild. Waarom Bûtefjild als uitvalsbasis?
 - Sterke samenwerking in de regio
 - Landbouw en natuurgebieden bij elkaar : praktische locaties die kunnen dienen als demonstratie zijn er bijna niet. Goede ligging mbt onderwijsinstellingen
 - Innovatieve herinrichting in het kader van de gebiedsontwikkeling
 - Animo voor samenwerking bij natuurboeren : reële mogelijkheden voor een veldwerkplaats

5. Mogelijkheden voor concrete output

- Productontwikkeling
 - Ontwikkelen van marktklare producten uit helofyten – proces en productie
 - Verpakkingsmateriaal uit lisdodde
 - Ontwikkeling groene composieten – lichte boten of units van duurzaam materiaal
 - Efficiënt oogsten en verwerken, technische innovaties
- Voedsel
 - Voedsel uit watergewassen
 - Ontwikkelen van een keurmerk voor duurzaam gevangen zoetwatervis
 - Ontwikkelen van een zoetwatervisserij keten
 - Mogelijkheden waterbuffels in natte natuurgebieden
 - Ontwikkeling van zilte teelten concretiseren
- Diensten en functies
 - Optimaliseren ecologische functies bij waterberging
 - Economische mogelijkheden bij waterberging
 - Blauw-groene diensten
 - CO₂ - opslag en natte natuurgebieden

Programma Better Wetter

Het ontwikkelen van (nieuwe) economische dragers voor een duurzaam land- en watergebruik onder (zeer) natte omstandigheden en een versterking van de ecologie van de Friese boezem.

6. Wie doen mee?

- Ondernemers, onderwijs & onderzoek, overheid, omgeving (maatschappelijke spelers),
- Het is belangrijk om uit te zoeken hoe je meerwaarde kunt creëren door de samenwerking met ondernemers uit andere sectoren, bijvoorbeeld in de toerisme- en recreatiesector: Wêtterwalden Bûtenfjild is ten slotte een toerisme- en recreatiegebied en er liggen kansen om ondernemers aan elkaar te koppelen.

7. Het probleem speelt in meer plekken in Europa.

- Ingangen zijn mogelijk voor diverse EU-programma's (INTERREG A en B, LIFE, Horizon 2020)
- Concrete actie: uitzoeken welke contacten en plannen er al liggen en daarop voortbouwen.

De discussie

- De deelnemers zijn het erover eens dat je geen tweedeling moet maken tussen landbouw en water. Uiteraard moet landbouw mogelijk blijven en de waterkwaliteit op peil worden gebracht. Daarbij moet je zoeken naar gezamenlijke doelstellingen en wederzijdse versterking. Daardoor ontstaan ook nieuwe kansen voor visserij.
- Volgens het Waterschap sluit dit goed aan bij de doelen en uitdagingen. Wat zijn die uitdagingen?
 - Grootste uitdaging: het huidige voorzieningenniveau is in de toekomst haast niet meer op te brengen. Grootste opgave is daarom hoe we het huidige niveau in stand houden.
 - Verzilting is een aspect dat in toenemende mate een rol gaat spelen. Maar het geeft ook weer kansen voor nieuwe teelten. Er zijn al voorbeelden voor aardappelteelt in verzilte gebieden. Je kunt er ook PV-installaties neerzetten (voorbeeld uit Duitsland)
 - Toenemende mate van recreatief gebruik
 - Vismigratie wordt belemmerd door barrières. Er wordt aan gewerkt om die weg te nemen via vispassages. Er komen ook ingangen van zee naar het gebied, waardoor mogelijk kansen voor zoetwatervisserij ontstaan. Kansen dus voor ecologie maar ook voor beroepsvisserij en ook sportvissers.
 - De Kaderrichtlijn Water: hier moet nog veel gebeuren. Voor de kwaliteit van het water heb je natuurvriendelijke oevers nodig. Maar dat geeft weerstand in de landbouw. Toch zijn er ook initiatieven voor groen-blauwe diensten die als kans worden gezien door de ondernemers. Er staat een vergoeding tegenover. Je gaat dus van bedreiging naar kansen.

- Ook aan de voorkant ligt nog een opgave voor de agrariërs, die in bedrijfsvoering de bevordering van de waterkwaliteit zouden kunnen integreren.
- Er zijn al veel cross-sector contacten, maar het duurt vaak lang voordat daadwerkelijk verdienmodellen worden ontwikkeld. Het zou goed zijn om een pilot in dit gebied te starten zodat je een voorbeeld kunt uitwerken voor andere gebieden. Fryslân bestaat ten slotte voor 1/8 uit veen. Het Bûtefjild zou een mooie basis kunnen zijn.
- We lopen in Nederland voorop met integraal waterbeheer. In andere landen komt men er nog nauwelijks aan toe. Daarom zouden we een interessante partner kunnen zijn als we blijven innoveren. En juist daar zit Europa op te wachten. Zoeken naar nieuwe gewassen en de economische potentie en werkgelegenheid die daaruit ontstaan zijn erg interessant. Zeker als je een verbinding kunt leggen naar biotechnologie, de omschakeling van chemische naar biologische grondstoffen. Maar je moet wel het economisch perspectief zichtbaar maken.
- We moeten niet alleen denken aan hoogopgeleiden, maar ook aan de onderkant van de arbeidsmarkt werkgelegenheid creëren. Denk ook aan handmatig werk, ambachten. Hoe kunnen we mensen opleiden en trainen? Hoe krijgen we mensen uit een uitkeringssituatie? We moeten dus ook zoeken naar de maakindustrie zodat werkgelegenheid kan ontstaan voor deze doelgroep.
- We moeten ook zoeken naar verbindingen met de waterrecreatie.
- En de Wadden niet vergeten. Lauwersmeergebied en Holwerd aan Zee met een investering richting 80 miljoen.
- Daarbij wel oppassen voor te veel hooi op de vork. Concentreer je op kansrijke projecten. Als je het handig aanpakt kun je een mooie mix maken van verschillende programma's die voor een deel regionaal en aanvullend Europees gefinancierd worden. Met dwarsverbindingen tussen programma's vergroot je de kansen.
- Ten slotte: ook via het GLB kunnen kansen worden ontwikkeld, want ook daar zit een wateropgave in.

Plenaire terugkoppeling

Pieter van der Werff nodigt de voorzitters van de masterclasses uit voor een korte samenvatting van de masterclasses om de informatie uit de deelsessies te delen en aan elkaar te verbinden.

1. Masterclass Energie & Duurzaamheid
 - In de masterclass zijn twee voorbeeldprojecten gepresenteerd: de koplopers en het lespakket zonneboilers
 - Uit de discussie bleek dat ontzorgen en faciliteren van (vooral kleine) MKB'ers het belangrijkste zijn om hen te overtuigen van het nut van duurzaam ondernemen.
 - Zoom daarbij in op bewustwording, maak de mogelijkheden inzichtelijk en laat de economische voordelen zien.
 - Voor agrarische ondernemers en andere ondernemers in de groene sector bestaan veel mogelijkheden: biovergisting, algenteelt, kringlooplandbouw in de breedte. Ondernemers hierbij actief betrekken.
 - Ook dorpsinitiatieven en –coöperaties bieden veel kansen. Je kunt duurzaamheid inzetten om de lokale economie te stimuleren en je dorp op de kaart te zetten.

- Duurzaamheid heeft ook een 'people'-aspect. Mensen met een grotere afstand tot de arbeidsmarkt re-integreren in het arbeidsproces en hen tegelijk betrekken bij het onderwerp duurzaamheid >> twee slagen in één klap. Er is nog veel onbenut arbeidspotentieel.
 - Via kringlooplandbouw en domotica liggen er koppelingen met andere masterclass-thema's: landbouw en zorg
- 2. Masterclass Groene Mobiliteit**
- In de masterclass werd de vervoersvisie van Noordoost Fryslân gepresenteerd. De regio heeft belang bij een verbinding met de steden Leeuwarden, Drachten en Groningen.
 - Vooral studenten maken gebruik van het OV. Door vergrijzing en krimp is het steeds moeilijker om trein en bus buiten de school-spitstijden vol te krijgen. Probeer daarom sterke lijnen te krijgen: met snelle en goede voorzieningen.
 - Vertramming en verdubbeling zijn geen optie, wel hoogwaardig en schoon vervoer. Insteken op alternatieve brandstof (LNG en hybride); op lange termijn volledige elektrificatie (provincie en gemeenten gezamenlijk)
 - Een andere vorm van mobiliteit bestaat ook uit een goede glasvezelverbinding: digitale zorg, digitaal onderwijs, digitale dorpen. Dit voorkomt verkeersbeweningen en houdt voorzieningen beter bereikbaar.
 - Koppelkansen richting recreatie: maak structuren voor woon- werkverkeer ook toegankelijk voor recreanten.
- 3. Masterclass Water**
- In de masterclass is als voorbeeld het programma Better Wetter gepresenteerd – een integraal programma voor innovaties in het waterbeheer met economische output en ecologische versterking.
 - Uit de discussie bleek dat je geen tweedeling moet maken tussen landbouw en water. Zoek naar gezamenlijke doelstellingen en wederzijdse versterking. Daardoor ontstaan ook nieuwe kansen voor visserij.
 - Er zijn al veel cross-sector contacten, maar het duurt vaak lang voordat daadwerkelijk verdienmodellen worden ontwikkeld.
 - We lopen in Nederland voorop met integraal waterbeheer. Zoeken naar nieuwe gewassen en de economische potentie en werkgelegenheid die daaruit ontstaan zijn erg interessant. Zeker als je een verbinding kunt leggen naar biotechnologie, de omschakeling van chemische naar biologische grondstoffen. Maar je moet wel het economisch perspectief zichtbaar maken.
 - Belangrijk is om ook aan de onderkant van de arbeidsmarkt werkgelegenheid te creëren. Hoe kunnen we mensen opleiden en trainen? Hoe krijgen we mensen uit een uitkeringssituatie? We moeten dus ook zoeken naar de maakindustrie zodat werkgelegenheid kan ontstaan voor deze doelgroep.
 - Het programma biedt veel kansen voor EU-programma's, bijvoorbeeld INTERREG A en B, LIFE en Horizon 2020.
 - Ook via het GLB kunnen kansen worden ontwikkeld, want ook daar zit een wateropgave in.

Conclusies

Pieter van der Werff concludeert dat recreatie in alle masterclasses van vandaag themadoorsnijdend leek. Bij groene mobiliteit en water is de koppeling duidelijk aanwezig, bij energie en duurzaamheid iets minder.

Daarnaast is het aspect arbeid weer duidelijk aan bod gekomen, vooral bij de masterclasses duurzaamheid en water. Bij alle initiatieven moeten we vooral ook kijken naar de mogelijkheden voor werkgelegenheid voor mensen die op een lager niveau werk zoeken. Je kunt dit bijvoorbeeld realiseren via de vraag naar design op basis van oude technieken en ambachten. Vlechten is zo'n oude techniek. Er zijn in Nederland bijna geen professionele vlechters meer, maar er is wel vraag naar design op dit gebied. Denk bijvoorbeeld aan het stoelenmatten waarvoor je vroeger pitrus gebruikte, een plant die volop groeit in het Bûtefjild. Heel interessant wordt het als je deze oude technieken zou kunnen combineren met innovaties, bijvoorbeeld op gebied van agrifood, water, cradle to cradle of biobased energy.

European Union The European Regional Development Fund

The Interreg IVB North Sea Region Programme

*Investing in the future by working together
for a sustainable and competitive region*